

WOKÓŁ KONWENCJI EUROPEJSKIEJ

Komentarz do Europejskiej Konwencji
Praw Człowieka

Marek Antoni Nowicki

KOMENTARZE PRAKTYCZNE

WYDANIE

8

WOKÓŁ KONWENCJI EUROPEJSKIEJ

Komentarz do Europejskiej Konwencji
Praw Człowieka

Marek Antoni Nowicki

KOMENTARZE PRAKTYCZNE

Zamów książkę w księgarni internetowej

profinfo.pl
księgarnia internetowa

WYDANIE

8

Stan prawny na 1 lipca 2021 r.

Wydawca
Monika Pawłowska

Redaktor prowadzący
Adam Choiński

Opracowanie redakcyjne
JustLuk

Projekt okładek serii
Wojtek Kwiecień-Janikowski, Przemek Dębowski

prawolubni

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujemy prawo i własność
Więcej na www.legalnakultura.pl
Polska Izba Książki

© Copyright na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej
Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2021

© Copyright na pozostałe kraje świata
Marek Antoni Nowicki, 2021

ISBN 978-83-8246-265-4
8. wydanie

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.
Dział Praw Autorskich
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. 22 535 82 19
e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

Od Autora (do wydania 8.)

Kolejne już wydanie, ósme, aktualizuje orzecznictwo Trybunału w kwestiach dotyczących ochrony na podstawie materialnych postanowień Konwencji oraz rozstrzygnięć odnoszących się do pojawiających się nowych zagadnień proceduralnych. Odzwierciedla stan prawny na dzień 1 lipca 2021 r. (poza danymi statystycznymi odzwierciedlającymi stan na dzień 31 grudnia 2020 r.). Odnotowuje kolejne reformy mechanizmu kontrolnego na podstawie Konwencji i zmiany będące głównie rezultatem wejścia w życie Protokołu 16 oraz zaleceń i wytycznych kolejnych spotkań na szczycie Rady Europy, z których ostatnie odbyły się w Brukseli, a następnie w Kopenhadze. Praktyka Trybunału potwierdza, że zagrożenia dla mechanizmu Konwencji, które były impulsem do głębokich reform, zostały w ich rezultacie w znacznym stopniu opanowane. W rezultacie Trybunał bardziej niż wcześniej może skupić się na działalności, która zawsze powinna należeć do jego istoty – ochronie i rozwoju standardów podstawowych praw i wolności oraz ich właściwej interpretacji w zmieniających się realiach społecznych i politycznych w Europie. A wyzwań i nowych problemów, jakie napotyka współczesne społeczeństwo, jest wiele, zwłaszcza w dzisiejszym skomplikowanym i trudno przewidywalnym kontekście międzynarodowym. Wystarczy wymienić zagadnienia, które – ciągle tylko przykładowo – wskazał ówczesny prezes Trybunału Linos-Alexandre Sicilianos w przesłaniu z dnia 30 września 2019 r. z okazji rocznicy 60-lecia istnienia Trybunału: wspomagane samobójstwa, aborcja, związki osób nieheteroseksualnych, symbole religijne, mowa nienawiści, ochrona praw migrantów, walka z terroryzmem, zagrożenia wynikające z nowych technologii i systemów inwigilacji, dawstwo zarodków ludzkich, macierzyństwo zastępcze (surogacja), ale również np. problemy związane z eksterytorialnym stosowaniem Konwencji i konfliktami zbrojnymi między państwami Konwencji. A oprócz nich problemy na tle niezależności sądownictwa, arbitralne aresztowania oponentów politycznych lub zamachy na prawa wyborcze. Do tych problemów wiosną 2020 r. doszły zupełnie nowe, związane pandemią COVID-19, która na długi czas objęła całą Europę (w chwili przygotowywania tej książki ciągle nie wiadomo, na jak długo), powodując wprowadzenie drastycznych

restrykcji dotyczących zwłaszcza swobody poruszania się i wolności gospodarczej, usprawiedliwianych wymaganiami walki z wirusem. Nie ma wątpliwości, że niebawem kwestie wywołane tą nową sytuacją pojawią się również na wokandzie Trybunału. Od początku pandemii prace Trybunału toczą się w dużym stopniu, podobnie jak w wielu innych dziedzinach życia w Europie, w jej cieniu. Jego działalność stała się w dużym stopniu zdalna, również za sprawą restrykcji wprowadzonych przez rząd Francji. Nowością z konieczności stały się rozprawy w trybie online, transmitowane przez Internet.

Ważnym wydarzeniem w procesie reformy mechanizmu Konwencji stało się zakończenie trwającej kilka lat procedury ratyfikacji przez wszystkie państwa Konwencji Protokołu nr 15 wprowadzającego istotne zmiany w jej mechanizmie kontrolnym. Wchodzi on w życie 1 sierpnia 2021 r. z wyjątkiem zmiany dotyczącej terminu czterech miesięcy (zamiast dotychczasowych sześciu), w którym będzie możliwe wniesienie skargi. Utrudni ona niewątpliwie skarżącym drogę do Strasburga. Będzie obowiązywać od 1 lutego 2022 r.

Warszawa, 1 lipca 2021 r.

Marek Antoni Nowicki

Europejska Konwencja Praw Człowieka – zagadnienia ogólne

Europejska Konwencja Praw Człowieka jest prawdziwą konstytucyjną kartą podstawowych – cywilnych i politycznych – praw i wolności dla krajów skupionych w Radzie Europy¹. Dokument ten stanowi wspólną wartość europejskich demokracji. Tworzy w istocie zespół kryteriów, którym powinny odpowiadać systemy polityczne, aby można je było uznać za prawdziwie demokratyczne. Nie ma przesady w twierdzeniu, że dzięki Konwencji istnieje obecnie europejski porządek prawny w sferze ochrony praw jednostki, obejmujący nie tylko katalog praw chronionych, rozwijany przez dodatkowe protokoły i interpretację jej organów, ale również unikalny w skali globalnej mechanizm wprowadzania ich w życie. Konwencja jest od tej strony oryginalnym przedsięwzięciem w stosunku do klasycznych koncepcji prawa międzynarodowego, przede wszystkim z powodu ponadnarodowej kontroli aktów i działań organów państwa, możliwej do podjęcia również z inicjatywy samych pokrzywdzonych. W 1950 r. prof. H. Lauterpacht, późniejszy sędzia Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości w Hadze, zwrócił uwagę, że dzięki przyjęciu Konwencji jednostka w zasadniczy sposób zmieniła swój status z przedmiotu międzynarodowego współczucia w podmiot międzynarodowego prawa.

System Konwencji tworzył i rozwijał się stopniowo. Dnia 10 grudnia 1948 r. Organizacja Narodów Zjednoczonych przyjęła epokowy dokument o znaczeniu uniwersalnym – Powszechną Deklarację Praw Człowieka – który odegrał wiodącą rolę w procesie budowania międzynarodowych mechanizmów ochrony podstawowych praw i wolności w świecie. W Europie, w dużym stopniu pod wpływem prac nad Powszechną Deklaracją, została podjęta dyskusja nad stworzeniem własnego systemu regionalnego, który miałby szansę stać się skutecznym orężem ochrony praw jednostki, wyposażonym – w odróżnieniu od Powszechnej Deklaracji – w niekwestionowaną moc prawną i odpowiednio silny mechanizm kontrolny. Pierwsze kroki zostały podjęte

---

¹ Liczy obecnie 47 państw.

już w maju 1948 r. podczas Kongresu Ruchu Europejskiego w Hadze, którego uczestnicy przedstawili m.in. rozmaite propozycje dotyczące przyjęcia przez narody europejskie (z politycznej konieczności ograniczając się na razie do Europy Zachodniej) karty praw człowieka oraz utworzenia międzynarodowego trybunału zapewniającego poszanowanie zagwarantowanych w niej praw i wolności. Dyskusja była kontynuowana w lutym 1949 r. podczas kolejnego Kongresu Ruchu Europejskiego, tym razem w Brukseli. W rezultacie, specjalny komitet Ruchu przygotował pierwszy projekt europejskiej konwencji praw człowieka, który przewidywał gwarancje około dziesięciu praw i wolności wybranych z Powszechnej Deklaracji oraz istnienie trybunału, który po wcześniejszym wstępnym zbadaniu skargi przez powołaną w tym celu komisję unieważniałby posunięcia władz uznane za ich łamanie. Od samego początku inicjatywa ta była mocno popierana przez Winstona Churchilla i Wielką Brytanię. Również z tego powodu w projektach i później w przyjętym tekście Konwencji widoczny był wyraźny wpływ angielskiej tradycji prawnej.

W rezultacie wysiłków rządów państw Europy Zachodniej na rzecz stworzenia gwarancji pokojowej współpracy w nowej rzeczywistości powojennej na kontynencie dnia 5 maja 1949 r. podczas konferencji dyplomatycznej w Londynie dziesięć państw podpisało Statut Rady Europy² – nowej organizacji międzynarodowej, której jednymi z najważniejszych celów miały być „przestrzeganie i rozwój praw człowieka i podstawowych wolności”³.

Swój projekt europejskiej konwencji praw człowieka Ruch Europejski w czerwcu 1949 r. przekazał Komitetowi Ministrów Rady Europy, a następnie jej Zgromadzeniu Konsultatywnemu (później nazwanemu Zgromadzeniem Parlamentarnym), którego pierwsza sesja odbyła się w okresie od dnia 10 sierpnia do dnia 8 września 1949 r. Niektóre państwa oponowały przeciwko idei tego dokumentu, uważając, że samo istnienie Powszechnej Deklaracji przyjętej na forum ONZ wystarczy. Projekt został jednak przesłany Komitetowi Prawnemu Zgromadzenia do dalszych prac. W ich rezultacie powstał nowy projekt, który dnia 5 listopada 1949 r. trafił do Komitetu Ministrów. Ten z kolei zwrócił się o jego ocenę do specjalnej komisji ekspertów. Po dyskusjach w lutym i marcu 1950 r. przedstawiła ona rozmaite alternatywne propozycje dotyczące sposobu zagwarantowania poszczególnych praw, możliwych ich ograniczeń itp. Nie wypowiedziała się w kwestii utworzenia trybunału, uważając, że wymagała ona decyzji politycznej. Na następnym etapie Komitet Ministrów postanowił przedstawić projekt konwencji pod obrady konferencji międzyrządowej na wysokim szczeblu, która odbyła się w czerwcu 1950 r. W kwestii trybunału zdania były podzielone. Francja,

---

² Dz.U. z 1994 r. Nr 118, poz. 565.

³ Zwany też traktatem londyńskim. Podpisały go wtedy: Belgia, Dania, Francja, Holandia, Irlandia, Luksemburg, Norwegia, Szwecja, Wielka Brytania i Włochy.

Włochy, Belgia i Irlandia były za jego utworzeniem, natomiast Wielka Brytania, Norwegia, Szwecja, Grecja i Turcja zajęły przeciwne stanowisko. Nie było również jednoznaczności co do roli komisji praw człowieka oraz Komitetu Ministrów. Dokument, który został przyjęty, stanowił odzwierciedlenie opinii większości. Zawierał kompromis polegający na przyjęciu, że trybunał będzie rozwiązaniem fakultatywnym w tym sensie, że państwa same będą mogły decydować o poddaniu się jego jurysdykcji (późniejszy art. 46). Dnia 7 sierpnia 1950 r. Komitet Ministrów przyjął projekt Konwencji z pewnymi modyfikacjami i przekazał do zaopiniowania przez Zgromadzenie. W tym stadium doszło do kolejnego kompromisu, przewidującego, że skargi indywidualne byłyby rozpatrywane przez komisję wyłącznie przeciwko państwom akceptującym takie rozwiązanie (późniejszy art. 25). Dnia 25 sierpnia 1950 r. Zgromadzenie, chociaż wyraziło niezadowolenie z kompromisowych modyfikacji oryginalnego projektu, zdecydowało się jednak jednogłośnie pozytywnie zaopiniować przedłożony projekt, dołączając do niego swoje propozycje, zwłaszcza co do spraw w nim pominiętych. Zmiany proponowane przez Zgromadzenie zostały przekazane przez Komitet Ministrów komisji ekspertów do dalszych prac, natomiast zaakceptowany już wcześniej – dnia 7 sierpnia – tekst Konwencji został przyjęty dnia 4 listopada 1950 r. w Rzymie i otwarty do podpisu. Wkrótce potem w Paryżu podpisały ją wszystkie ówczesne państwa członkowskie Rady Europy. Konwencja weszła w życie dnia 8 września 1953 r. po ratyfikowaniu jej przez dziesięć państw członkowskich. Dokonały tego kolejno: Wielka Brytania, Norwegia, Szwecja, RFN, Protektorat Saary⁴, Irlandia, Grecja, Dania, Islandia i Luksemburg.

Uprawnienie Europejskiej Komisji Praw Człowieka do badania skarg indywidualnych stało się rzeczywistością dnia 5 lipca 1955 r., po tym jak sześć państw wyraziło na to zgodę na podstawie art. 25 Konwencji. Były to: Szwecja, Irlandia, Dania, Islandia, RFN i Belgia. Członkowie Komisji zostali wybrani przez Komitet Ministrów po raz pierwszy dnia 18 maja 1954 r., w dniach 12–17 lipca 1954 r. odbyła ona swoją pierwszą, historyczną sesję, a dnia 2 kwietnia 1955 r. przyjęła swój Regulamin Postępowania. W pierwszym roku jej działalności zostało zarejestrowanych 138 skarg, głównie z RFN. Prawie wszystkie skargi wniesione w latach 1955–1960 zostały jednak odrzucone jako niedopuszczalne. Pierwszą w historii decyzję Komisja wydała dnia 23 września 1955 r., odrzucając skargę zwolnionego z pracy niemieckiego nauczyciela ze względu na to, że doszło do tego przed wejściem w życie Konwencji⁵.

Europejski Trybunał Praw Człowieka mógł rozpocząć rozpatrywanie wniesionych do niego spraw dnia 3 września 1958 r., po tym jak osiem państw wyraziło na to zgo-

---

⁴ Istniejący jako samodzielny podmiot prawa międzynarodowego do dnia 31 grudnia 1956 r.; przestał być stroną Konwencji dnia 1 stycznia 1957 r.

⁵ Skarga X. v. RFN, zarejestrowana dnia 1 lipca 1955 r., nr 1/55.

dę w drodze deklaracji na podstawie art. 46 Konwencji. Były to: Irlandia, Islandia, Dania, Holandia, RFN, Belgia, Norwegia, Austria. W ślad za tym Zgromadzenie Konsultacyjne (Parlamentarne) Rady Europy dnia 17 października 1958 r. przyjęło rekomendację w sprawie utworzenia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka⁶. Trybunał zebrał się po raz pierwszy dnia 21 stycznia 1959 r. w Strasburgu – około pięciu lat po powstaniu Komisji. Pierwsze trzy wyroki wydał dnia 14 listopada 1960 r. w sprawie *Lawless przeciwko Irlandii*, dotyczącej umieszczenia skarżącego w obozie internowania na podstawie ustawy o przestępstwach przeciwko państwu⁷.

Liczba napływających skarg z różnych państw europejskich będących stronami Konwencji z biegiem lat systematycznie rosła, a w latach 90., po przyjęciu do Rady Europy wielu państw Europy Centralnej i Wschodniej, w tym Rosji, wręcz lawinowo. Przez wiele lat Europejska Komisja Praw Człowieka (istniejąca do dnia 31 października 1999 r.) i Europejski Trybunał Praw Człowieka (który w 2009 r. obchodził swoje pięćdziesięciolecie), z istotną rolą Komitetu Ministrów Rady Europy (wydającego do 1999 r. decyzje rozstrzygające o naruszeniu Konwencji w sprawach, które nie zostały skierowane do Trybunału, oraz od początku do dzisiaj nadzorującego wykonanie wyroków), rozpatrzyły wiele tysięcy skarg (w tym pewną, chociaż stosunkowo niewielką liczbę skarg międzypaństwowych), zmieniając w dużym stopniu sposób myślenia i systemy prawne w państwach europejskich, które dzisiaj – mimo wielu czasami poważnych problemów – ogólnie znacznie lepiej niż do niedawna chronią podstawowe prawa jednostki, chociaż w zależności od kraju poziom ochrony nadal pozostaje bardzo zróżnicowany.

Europejski Trybunał Praw Człowieka jest obecnie jedynym sądem międzynarodowym, do którego bezpośredni dostęp ma każdy pokrzywdzony naruszeniami praw człowieka po spełnieniu określonych warunków. Prawo do skargi indywidualnej jest najważniejszą częścią tego systemu i jednym z ważnych elementów współczesnej europejskiej kultury prawnej. Trybunał z jednej strony rozpatruje konkretne zarzuty stawiane państwu przez pokrzywdzonych, z drugiej – tworzy wspólne zasady i standardy w sferze praw człowieka i określa minimalny poziom ich ochrony, który państwa europejskie zobowiązane są zapewnić jednostce w każdych warunkach.

Dzisiaj wszystkie państwa członkowskie Rady Europy są stronami Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Przystąpienie do Konwencji jest jednym z podstawowych i nieodzownych warunków członkostwa w tej organizacji. Polska podpisała Konwencję dnia 26 listopada 1991 r., a ratyfikowała dnia 19 stycznia 1993 r.

---

⁶ Recommendation 183(1958).

⁷ Skarga nr 332/57, A. 1, 2, 3; od tego czasu, w ciągu 60 lat, do dnia 14 listopada 2020 r., Trybunał wydał 23 291 wyroków w 51 650 sprawach.

Przystąpienie do Konwencji oznacza, że państwo zobowiązuje się do przestrzegania i zagwarantowania następujących praw człowieka i podstawowych wolności: prawa do życia; wolności od tortur i innego niehumanitarnego traktowania lub karania; wolności od niewolnictwa i poddaństwa oraz pracy przymusowej lub obowiązkowej; prawa do wolności i bezpieczeństwa osobistego; prawa do rzetelnego, publicznego procesu sądowego, w rozsądnym terminie, w sprawach karnych i cywilnych; wolności od karania bez podstawy prawnej; prawa do poszanowania życia prywatnego, rodzinnego, mieszkania i korespondencji; wolności myśli, sumienia i wyznania; swobody wypowiedzi, łącznie z wolnością prasy; swobody spokojnego zgromadzania się i stowarzyszania, łącznie z prawem tworzenia i przystępowania do związków zawodowych; prawa do małżeństwa i założenia rodziny; prawa do skutecznych środków odwoławczych, wolności od dyskryminacji.

Katalog podstawowych praw zawarty w pierwotnym tekście Konwencji z czasem został uzupełniony w kolejnych protokołach dodatkowych (Protokoły nr 1, 4, 6, 7, a następnie Protokoły nr 12 i 13).

Jeszcze przed wejściem w życie samej Konwencji w sierpniu 1951 r. Komitet Ministrów Rady Europy przyjął protokół dodatkowy (później nazwany Protokołem nr 1). Został on podpisany przez wszystkie państwa członkowskie Rady Europy dnia 20 marca 1952 r. w Paryżu. Zawiera on gwarancje: prawa każdej osoby do ochrony własności, prawa do nauki, połączonego z obowiązkiem uznania przez państwo prawa rodziców do zapewnienia wychowania i nauczania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami religijnymi i filozoficznymi. Na jego podstawie państwo ma również obowiązek organizowania, w rozsądnych odstępach czasu, wolnych wyborów. Obejmuje więc prawa, które nie znalazły się w oryginalnym tekście Konwencji. Na ich brak w projekcie Konwencji zwróciło uwagę Zgromadzenie w sierpniu 1950 r. i zaproponowało uzupełnienie o nie Konwencji. W pracach nad nim szczególne trudności (zwłaszcza dla takich państw jak Wielka Brytania i Szwecja) rodziły kwestie odnoszące się do sposobu zagwarantowania prawa własności, w tym problemy związane z odszkodowaniami za nacjonalizacje i inne formy odebrania własności. Wszedł on w życie dnia 18 maja 1954 r. Do dnia 1 lipca 2021 r. ratyfikowało go 45 państw (z państw Rady Europy brakuje Szwajcarii i Monako). Polska dokonała tego dnia 10 października 1994 r.

Dnia 16 września 1963 r. został przyjęty Protokół nr 4, w którym można znaleźć zakaz więzienia za długi, prawo do swobodnego poruszania się i swobodnego wyboru miejsca zamieszkania przez osoby legalnie przebywające na terytorium danego kraju, prawo do opuszczenia każdego kraju, łącznie z własnym, zakaz wydalania obywateli, prawo każdego do wstępu na terytorium swojego państwa, zakaz zbiorowego wydalania cudzoziemców. Protokół wszedł w życie dnia 2 maja 1968 r. Ratyfikowały go 43 państwa (brakuje Grecji, Szwajcarii, Turcji i Wielkiej Brytanii; Polska – dnia 10 października 1994 r.).

Ósme wydanie najbardziej aktualnego na rynku komentarza do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka przedstawia wyczerpująco aspekty formalne i praktyczne obowiązującego mechanizmu kontroli jej przestrzegania oraz dorobek orzecznicy Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Dotyczy on zarówno praw i wolności chronionych w Konwencji i protokołach do niej, jak i wszystkich istotnych kwestii odnoszących się do procedury kontrolnej na podstawie skarg indywidualnych i międzypaństwowych.

W opracowaniu zostały uwzględnione kolejne reformy mechanizmu kontrolnego na podstawie Konwencji i zmiany będące głównie rezultatem wejścia w życie Protokołu nr 16 oraz zaleceń i wytycznych spotkań na szczycie Rady Europy. Autor omawia wiele ważnych wyroków Trybunału wydanych w ostatnim czasie, stanowiących istotne kroki w rozwoju orzecznictwa.

Publikacja, znana na rynku od lat, stanowi cenną pomoc w lepszym poznaniu systemu strasburskiego oraz w skutecznej ochronie podstawowych praw i wolności zarówno przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka, jak i sądami krajowymi.

Komentarz jest przeznaczony dla prawników praktyków, pokrzywdzonych dochodzących swoich praw, pracowników administracji publicznej, osób zaangażowanych w ochronę praw człowieka, a także wykładowców akademickich w dziedzinie prawa oraz nauk politycznych i społecznych.

Marek Antoni Nowicki – adwokat, ekspert międzynarodowy w dziedzinie praw człowieka; w okresie stanu wojennego publicysta prasy podziemnej i współpracownik podziemnych struktur „Solidarności”; w 1982 r. jeden z założycieli podziemnego Komitetu Helsińskiego w Polsce i współautor jego raportów, w tym o prawach człowieka w Polsce w stanie wojennym (raport madrycki); współzałożyciel Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka; w latach 1991–1992 pełnił obowiązki prezydenta Międzynarodowej Helsińskiej Federacji Praw Człowieka (IHF) z siedzibą w Wiedniu; w latach 1993–1999 orzekał w Europejskiej Komisji Praw Człowieka w Strasburgu (1997–1998 – wiceprezes Izby); założyciel, a następnie w latach 1990–2000 przewodniczący Komisji Praw Człowieka przy Naczelnej Radzie Adwokackiej; od lipca 2000 r. do końca 2005 r. był powołanym przez ONZ międzynarodowym rzecznikiem praw obywatelskich w Kosowie; od listopada 2003 r. do lutego 2008 r. był prezesem Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka, a w latach 2012–2016 – przewodniczącym jej Rady; od stycznia 2008 r. do czerwca 2016 r. przewodniczył Komisji Doradczej ds. Praw Człowieka ONZ (Human Rights Advisory Panel) w Kosowie; do 2019 r. członek Kapituły Nagrody Praw Człowieka im. Václava Havla Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy; konsultant Rady Europy oraz Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE).

ISBN 978-83-8246-265-4

ZAMÓWIENIA:

INFOLINIA 801 04 45 45

ZAMOWIENIA@WOLTERSKLWUER.PL

WWW.PROFINFO.PL